

JOAN GISPERT I RICARDO

ELS ESTUDIS D'ÈPOCA MEDIEVAL SOBRE
SANT MARTÍ DE PROVENÇALS: COMENTARI BIBLIOGRÀFIC

Quan ens interessem per l'estudi d'un tema concret el primer que fem, òbviament o almenys pensem que hauria d'ésser així, és intentar conèixer el que s'ha escrit sobre el mateix. Aquesta ha de ser una recerca de material bibliogràfic exhaustiva en el sentit que aquest material, apart el seu valor per si mateix, ens ofereix –ens pot oferir– un bon nombre de suggestives idees envers el tema que volem analitzar.

Això és el que varem tractar de fer quan ens plantejarem, fa ja un temps, estudiar els orígens i l'evolució d'una vila del Pla de Barcelona com Sant Martí de Provençals, sobretot entenent-la dintre del context històric del desenvolupament i consolidació del sistema urbà de la ciutat de Barcelona.

La veritat, però, és que la indagació, la recerca bibliogràfica, resulta en certa manera decebedora, potser pel fet que el propi entusiasme pel tema ens el fa percebre com el punt de mira obligatori per a qualsevol investigador. Evidentment, la importància que hem de donar al tema que nosaltres volem analitzar, fer-lo nostre, és vital per tal d'assolir els objectius que ens hem marcat, però, hem de ser conscients de les nostres pròpies limitacions així com les del tema escollit.

La decepció en la recerca de bibliografia sobre temes medievals de Sant Martí de Provençals no ho és per la manca d'estudis, ja que n'hi ha un bon

nombre sinó pel fet que, en línies generals, no s'ha superat el que havien escrit els autors, martinencs o no, de començaments de segle.¹

També, tot i que es tracta d'un fet que creiem s'està superant, encara que resta molt per fer, no existeix un veritable camp d'investigadors dedicats a la història local del Pla de Barcelona i els seus municipis. No hi ha una escola ni una conjunció entre els diferents investigadors a pesar d'alguns intents en aquest sentit (cas de la publicació que, en aquests moments, teniu entre les mans). I és que la història local està, en certa manera, menyspreada pels sectors més professionals del coneixement històric (hi ha, evidentment, honroses excepcions).²

El que hem de considerar sempre com a positiu és la bona obra, que aporti quelcom al coneixement de la societat que vivim i compartim, i creiem, aquesta tant pot venir de l'historiador universitari com de l'erudit local no professional.

Precisament, i en aquest sentit, pensem que és entre tots els que intentem revitalitzar la història del Pla de Barcelona, particularment en el nostre cas des de Sant Martí de Provençals, que hem de fer la història: estudiosos locals, universitaris, associacions culturals de les diferents barriades, etc. sense oblidar, però, el recolzament necessari que ha d'aportar l'administració, local o no. Junts hem de cercar les vies, els camins de la investigació i la metodologia més adient per a servir a la societat el coneixement del seu passat, imprescindible per a un bon enteniment del present.

La situació dels estudis històrics a Sant Martí de Provençals pel que fa a l'època medieval es troba, en aquests moments, en una situació que podríem anomenar de transició, ja que hi són presents una sèrie de vies, de camins a seguir, obertes pels historiadors de finals del segle XIX i començaments del present, que, i d'això estem segurs, seran represes pels joves historiadors, ja sigui com a punts de partença en els seus treballs o bé com a punts de referència.

Els estudis medievals publicats fins ara sobre Sant Martí de Provençals es centren gairebé en dos temes paral·lels: els orígens de la vila, entenent-los

1. Ens referim sobretot a les síntesis que s'han fet de la història de Sant Martí en diverses obres generals de la història de Barcelona, i també a les enciclopèdies de caràcter general.

Però, hem de tenir present que no han estat molts els estudiosos que s'han dedicat a analitzar la història de Sant Martí de Provençals, i potser aquesta mancança ha marcat l'esdevenir del coneixement històric del nostre municipi.

2. Veure SALES, NÚRIA. *Bruixes, per exemple* a "L'avenç" n.º. 72, 1984, pàgs. 7-8, on es defensa l'actitud dels historiadors locals "amateurs", i rebutja el silenciament que es fa d'aquest tipus d'obres en els cercles universitaris i professionals.

com a orígens documentals, i el paper jugat per l'ascens social d'una família camperola, els Vivas, protagonistes, tal com diu Ruiz Domènec,³ del desenvolupament urbà de la ciutat de Barcelona als segles X i XI.

Perquè s'ha enfatitzat tant sobre el tema dels orígens de Provençals? És evident que per a qualsevol poble un dels interessos primordials és conèixer les seves arrels, a la vegada que és un tema que va ésser molt present, en general, entre els historiadors de finals del segle passat i inicis del present. També, i en el nostre cas, el tema està molt relacionat amb els mateixos orígens urbans de Barcelona, el desenvolupament, ja mencionat, urbà i el creixement econòmic d'aquella ciutat els segles X i XI.

Així, podem dir, pel que fa al cas concret de la nostra vila, que coneixem una mica la seva evolució de finals de segle X a mitjan segle XI, gràcies sobretot a les obres de Carreras Candi i de Bofarull,⁴ i també a les més recents de Bonnassie, especialment el seu estudi sobre la família Vivas.⁵

Però, pel que fa a la resta del període medieval, dels segles XII al XV, comptem amb una sèrie de dades donades especialment per Carreras Candi⁶ i també per Bofarull, però, no disposem d'una valoració de conjunt. Creiem que un dels camins a seguir és el de completar l'iniciat per aquests autors; a la vegada que s'ha d'acompanyar amb una anàlisi profunda de la documentació conservada als arxius barcelonins referent a la nostra vila, que és molta i força rica, com a primer pas per a l'elaboració de la història del nostre poble.

Temes tan importants per a la nostra història com l'evolució de l'església parroquial i el seu paper dintre de la conformació de la vila, de la societat que la conforma, el repartiment de les terres i la importància de les aigües, l'horticultura i sobretot la influència del Rec Comtal, que potser és un dels aspectes dels que tenim més dades donada la importància que tenia per a la ciutat de Barcelona, no els coneixem més que superficialment i moltes vegades en relació a la influència que transmet la capital barcelonina. I no hem d'oblidar l'estudi sistemàtic, tan necessari, de les relacions establertes amb la ciutat i la resta de pobles del Pla, especialment amb Sant Andreu de Palomar.

3. RUIZ DÒMÈNEC, J. E. *The urban origins of Barcelona: agricultural revolution or commercial development?*, a "Speculum" LII, 1977, pàgs. 265-286.

4. CARRERAS I CANDI, FRANCESC. *Geografia General de Catalunya*. Barcelona, Albert Martín, s.d. 6 vols. Vol. I: *La ciutat de Barcelona*. Barcelona, 1916.

BOFARULL I SANS, FRANCESC. *Orígenes del pueblo de San Martín de Provensals*. A "Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", 1893 (Leida en Febrero de 1889).

5. BONNASSIE, PIERRE. *Une famille de la campagne barcelonaise et ses activités économiques aux alentours de l'An Mil*. a "Annals du Midi" t. LXXVI, 1964.

6. CARRERAS. *Op. cit.*, especialment les pàgines 312-314 entre d'altres.

Pensem que estem en el camí de poder abordar-los, però, és necessària la continuïtat dels treballs dels estudiosos, i recordar la importància en aquest sentit de la col·laboració íntima amb la resta d'historiadors del Pla de Barcelona, la utilització d'una metodologia semblant i que ha donat fruits positius en l'estudi d'un altre municipi, etc. I això perquè la història dels nostres pobles és, salvant les peculiaritats pròpies de cada un d'ells, comú com a part integrant del territori de la ciutat de Barcelona.

La història de les relacions camp-ciutat no s'ha d'aturar en l'estudi local d'un dels conformants del territori sinó que s'han de sumar les forces per a arribar a un coneixement global respecte de Barcelona i el seu entorn territorial.

Evidentment, l'estudi local, la microhistòria, és necessari i de cabdal importància, però aquest fet no és obstacle per a la presa en comú de vies d'investigació, ni els contactes, com deiem, entre els historiadors dels diferents pobles del Pla de Barcelona i de la mateixa ciutat.⁷ Tanmateix, la història local ha d'ésser complementària del coneixement general d'un marc més ampli, com ara la comarca o el país, però no per això n'ha de dependre ja que l'estudi històric de caire més general necessita, a la vegada, dels estudis locals per a fer més entenedor el procés històric.

La nostra intenció és la de mostrar el que fins ara s'ha estudiat sobre l'època medieval a Sant Martí de Provençals, el seu abast i com creiem que haurem d'emmarcar les futures investigacions.

Hem de fer referència a tres apartats. Primer, assenyalem la influència que han tingut en els posteriors estudis els treballs dels historiadors de començaments de segle; la seva manera d'entendre la història, per després passar a incidir en els estudis més recents i quins són els camins que aquests ens mostren, ja es tracti d'obres plenament referides al nostre nucli o bé, obres que indirectament ens donen alguna idea interessant sobre la qual incidir en un futur proper.

En darrer lloc, voldriem assenyalar algunes idees, alguns trets que pensem hom ha de tenir presents. En definitiva, una consideració sobre les perspectives de futur en la investigació a Sant Martí de Provençals, i una valoració sobre la documentació que cal anar a cercar als arxius barcelonins

7. Òbviament els esforços en aquest sentit han estat manifestos, i un exemple d'això són els congressos d'història del Pla de Barcelona que s'han celebrat, encara que sembla que, desgraciadament, no tindran una continuïtat.

Veure, *El Pla de Barcelona i la seva història*. "Actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona". Barcelona, ed. La Magrana, 1984.

en la mesura que ho podem fer, oferir quines són les possibilitats d'aquesta documentació.

Pel que fa a la bibliografia que podríem anomenar clàssica, la dels autors de començaments de segle, valorarem les obres de Carreras Candi, Bofarull i Sans, Morera i Soler, i la de Mn. Clapés. Però, abans de reflexionar sobre les aportacions de cadascun d'aquests autors, cal fer una valoració global dels mateixos.

En general podem dir que la majoria han fet un treball de recollida de dades impressionant, cosa que no hem de menysprear tot tenint present que diversos autors contemporanis encara es basen profusament en les aportacions d'aquests historiadors, sinó més aviat reconèixer el mèrit de tota una vida dedicada a l'estudi de la documentació i l'anàlisi històrica de la ciutat de Barcelona i els diferents municipis que l'envolten. Però, cal una reinterpretació d'aquestes dades i una revisió dels objectius, i és que es comet tot sovint, per part d'estudiosos actuals, l'error de prendre algunes dades aportades per aquests autors com a conclusives sense determinar la seva veracitat.⁸

El fet que les obres d'aquests autors *clàssics* presentin algunes imprecisions no resta de cap manera el mèrit que tenen. A més s'ha de tenir present el moment en el que foren escrites i els objectius que pretenien.

L'obra de Carreras Candi,⁹ que no creiem sigui necessari presentar, és magistral, tot fent en el volum consultat per nosaltres una revisió total de la geografia i la història de la ciutat de Barcelona i el seu territori. Com hem dit, l'interessant, apart la grandositat i globalitat de l'obra, és la profusió de dades oferides per aquest investigador incansable, les quals han estat aprofitades en tot moment pels autors posteriors. Però aquest fet no és casual ja que ens trobem davant d'una obra de referència, de consulta obligatòria per a qualsevol investigador (i no pensem tan sols en aquesta obra, ja que Carreras ha estat un autor molt prolífic i amb diverses obres de cabdal importància dintre de la historiografia medieval catalana).

Destacariem però, la inserció dels fets sobre Sant Martí dintre del que és la mateixa evolució de la ciutat, a la vegada que podem comparar i complementar l'evolució dels diferents pobles dintre del que és la mateixa

8. A títol d'exemple, senyalar que molts estudis i síntesis fetes fa poc temps, assenyalen com a primer document referent al terme de Provençals l'indicat per BOFARULL en la seva obra, quan ja els treballs d'UDINA I MARTORELL, F. *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*. Barcelona, 1951, i en el de BONNASSIE, P., *Une famille ...* manifesten que això és erroni, i que el primer document és de l'any 986 i no del 989 com acostumen a citar obres recents.

9. CARRERAS, F. *Op. cit.*

evolució del territori. Al llarg del nostre estudi anirem veient com es desenvolupa el discurs de Carreras.

Tanmateix, la primera síntesi sobre els orígens de la vila de Sant Martí de Provençals la devem a la ploma de Bofarull i Sans,¹⁰ anterior a la de Carreras i en aquest sentit hem comprovat com aquest darrer autor basa algunes de les seves afirmacions en l'obra de Bofarull.

Aquest, després d'analitzar l'origen del nom del terme,¹¹ estudia la documentació de cada un dels períodes comtals per tal de veure l'evolució de la vila a través d'aquesta documentació reial, conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

El seu estudi s'estén des de l'any 989, data que dóna com la del primer document referent a Provençals,¹² fins a mitjan segle XII, període en el que la seva anàlisi documental és profunda. Però, a partir del segle XIII ens diu que són poques les dades disponibles,¹³ que la vila queda estacionada i la seva importància és merament agrícola; i així Bofarull passa ja a analitzar el procés d'industrialització de Sant Martí, fora ja del període medieval.

Com veiem, i a pesar del títol de l'obra, no es tracta només d'un estudi sobre els orígens del poble sinó que és una síntesi de l'evolució històrica des del segle X fins el segle XIX.

Per a concloure ens ofereix les dades que coneix referents a l'església, a part d'una consideració envers la conformació de la vila a mitjan segle XIX, època del creixement definitiu de Sant Martí però, el més interessant és potser

10. BOFARULL, F. *Op. cit.*

11. El terme *Provincialis* prové, segons aquest autor de Província, de l'existència al voltant de les ciutats dels *ager provincialis*, és a dir, els camps que la ciutat dedicava al conreu i que servien per a abastir-la, i no pas de la vinguda de gent de Provença al segle XII amb motiu del casament de Ramon Berenguer III amb Doïça, ja que aquest topònim el trobem amb anterioritat a aquest període en la documentació.

Aquesta és la versió envers l'origen del nom de la nostra vila que ha tingut més fortuna, i ha estat acceptat per la qual majoria d'historiadors.

12. Veure, ACA, *Cancellaria*, Borrell II, perg. nº. 44 (989, Març, 13).

Es tracta d'una permuta entre l'abadessa del monestir de Sant Pere de les Puel·les i Guimarà, per la qual el monestir dóna a Guimarà una terra situada a Provençals a canvi d'una vinya i trenta sous que utilitzarà el monestir per a la reconstrucció del mateix després de les destrosses efectuades per la falconada d'Al-Mansur.

13. BOFARULL, F. *Op. cit.* pàg. 216.

El fet d'aquesta devallada en la informació per a la Baixa Edat Mitjana es deu, sens dubte, a la recerca de documentació no només en un dels arxius de Barcelona.

Avui dia, hem de fer un esforç, com manifestem al llarg del present treball, per tal de buidar la documentació referent a Sant Martí de Provençals continguda als diferents arxius.

la inclusió d'un apèndix documental, en el que apareixen els documents a que s'ha fet referència al llarg de l'obra, alguns transcrits completament i d'altres registats.

En definitiva, un bon estudi que ens permet, per la seva estructura cronològica, tot refermada per l'aportació documental, de conèixer la base dels estudis posteriors sobre Sant Martí.

L'apèndix documental presentat per Bofarull és aprofitat per Morera i Soler¹⁴ en el seu estudi, inèdit, sobre l'evolució històrica de la vila. Aquest autor és considerat per Freixa¹⁵ el primer historiador de Sant Martí, i la veritat és que la seva anàlisi és molt més profunda i arriba més enllà que la de Bofarull, encara que les diferències de contingut entre una i altra no són notòries.

Freixa aprofitarà la base d'aquest estudi pel seu posterior treball, cosa que fa que d'una banda repregui les idees de Bofarull i per altre, les de Carreras Candi.

Per a finalitzar aquesta visió ràpida sobre la bibliografia que podriem anomenar clàssica, cal esmentar l'obra d'un estudiós que no analitza la història de Sant Martí ans la de Sant Andreu de Palomar, Mossèn Clapés.¹⁶

En aquest sentit, i apart de fer un petit estudi hidrogràfic i topogràfic en general, en el que s'inclou el terme de Provençals, la presència de la nostra vila en el seu estudi té pes específic propi; donada la relació entre ambdues poblacions, i la pertinència en el seu temps del terme de Provençals a la vila de Sant Andreu de Palomar.

Pel que fa a la bibliografia més recent, caldria fixar la nostra atenció primerament en l'obra de Josep Freixa, ja citada, el qual ens presenta una síntesi d'història de Sant Martí, una sèrie de dades, diu ell, per a ajudar als futurs investigadors del nostre poble.

L'obra d'aquest martinenc és encomiable però, i pel que ens afecta més particularment a nosaltres, dóna una visió més profunda de l'època contemporània, de les seves vivències i records personals.

Així, respecte del Sant Martí medieval, Freixa dedica unes quantes pàgines als orígens i l'època comtal, a part dades oferides en altres capítols

14. MORERA I SOLER, J. *Notes per a la història de Sant Martí de Provençals*. Barcelona, 1919. (obra inèdita, conservada mecanografiada a l'Arxiu Històric Municipal de Sant Martí de Provençals).

15. FREIXA I GIRALT, JOSEP. *Recull de dades per a una història de Sant Martí de Provençals*. Barcelona, Foment Martinenc, 1982, pàg. 3 en la que, en un homenatge a Joan Morera, narra les vicisituds per les que va conèixer a aquest historiador i com ha anat completant els treballs, diu ells, de Morera i Soler.

16. CLAPÉS I CORBERA, JOAN. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*. 2ª Edició. Barcelona, Grup d'Andreuencs, 1984. 3 vols.

sobre la parròquia o la importància de les aigües per a l'estructuració i evolució del poble i del Rec Comtal. Es tracta, en definitiva, per al període medieval, d'una síntesi de les notes de Morera i Soler encara que, sense la interpretació o anàlisi documental que va fer aquest autor. Però, a Freixa li devem el fet d'haver recobrat per a la nostra societat el treball, inèdit com deiem, d'aquest historiador, el qual segurament ara no coneixeriem.

Freixa però, en la seva obra, un recull de dades, no pretén d'interpretar el material que ha recopilat sinó oferir-lo a qui pugui estar interessat en la història de Sant Martí. De totes maneres, ell no és medievalista i en la seva obra és perceptible el seu interès per l'evolució de Sant Martí d'ençà la industrialització, des de finals del segle XIX fins els nostres dies. La seva obra és, en aquest sentit, descriptiva pel que fa a l'explicació de com eren els diferents barris que conformaven la vila, el caràcter de les diferents associacions culturals i polítiques, l'agregació a Barcelona, etc. En definitiva, com s'articula la societat martinenca en el moment de la seva major expansió demogràfica amb el procés d'industrialització, i com respon a l'acció de Barcelona especialment després de l'agregació de l'any 1897.

Però, per entendre aquest període cal cercar primer els orígens de la vila i així ens ho explica Freixa.

Cal citar també l'obra d'Udina i Martorell sobre l'Arxiu Comtal,¹⁷ en la que entre la molta documentació presentada ens ofereix els primers documents que fan referència al terme de Provençals, entre l'any 986 i 993.¹⁸

Ja hem comentat anteriorment la discrepància que presenta aquesta obra respecte de les dades oferides per Bofarull¹⁹ i que han estat seguides per molts autors contemporanis tot i que Udina comentà ja l'error de l'historiador martinenc l'any 1951, data de publicació de la seva recopilació documental.

Pensem que l'obra d'Udina, rigorosa i en la que s'analitza de manera profunda el tipus de documentació, el que pot oferir-nos, etc., no ha estat present en molts dels estudis sobre Sant Martí quan, evidentment, aportava dades noves i interessants que podien haver determinat molts d'aquells. Aquest és un error greu, a més, la documentació que estudia Udina i Martorell la podem trobar sense cap tipus de dificultat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, cosa que ens fa pensar que gairebé cap dels estudiosos de Sant Martí han donat

17. UDINA I MARTORELL, F. *El archivo Condal ...* Cf. nota 8.

18. *Ibid.*... docs. nº. 203, 206, 208, 209, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 224, 226, 229, 233 a 238 i 241, a més d'altres que si bé no citen el terme de Provençals es refereixen a la família Vivas.

19. Cf. nota 8.

un cop d'ull a la mateixa i donaven com a bones les dades oferides per altres historiadors sense cap tipus de verificació.

Per això cal una tasca de recerca, positiva i profunda, en els nostres arxius.

Un tret interessant que assenyala Udina²⁰ és el fet que, si considerem el terme d'*Auroinvento* com a pertanyent a Provençals, el primer document referent a la nostra vila seria de l'any 961. Aquest és potser un element anecdòtic però, ens porta a pensar en el fet de la problemàtica entorn la toponímia medieval i, particularment pel que fa al nostre cas, al problema envers la delimitació espacial entre uns pobles del Pla i d'altres en un període en el que aquest element no es presenta gaire clar ni sembla tenir una gran importància.

La situació geogràfica dels termes toponímics que trobem a la documentació és, en molts casos, de difícil interpretació. I en el nostre cas, pel que fa al terme d'*Auroinvento*, podem dir que ens trobem en una controvèrsia enfront els que pensen que aquest topònim es trobaria dintre dels límits de Sant Andreu de Palomar, i més quan en aquest període la parròquia de Sant Martí i el seu terme territorial són depenents de la de Sant Andreu.

Creiem que aquest tema, el de l'estudi de la toponímia, és vital pel coneixement històric del Pla de Barcelona i, en aquest sentit, hi ha un bon nombre d'historiadors que es dediquen molt seriosament al mateix.²¹

Però, aquest no és l'eix de l'obra d'Udina sinó, precisament, la presentació i anàlisi de la documentació. I la referent a Provençals d'aquest període, i també de la del segle XI, és força interessant també pel fet que, encara que no extremadament abundant, forma un bloc bastant homogeni entorn la documentació que fa referència a la família Vivas, cosa que fa

20. UDINA, F. *Op. cit.* pàg. XXXI.

Doc. nº. 152. ACA, *Cancelleria*, Sunyer, perg nº 65 (961, Abril, 29) en el que Desideri i la seva esposa venen a Manibert una vinya que posseeixen al terme d'Auroinvento, per a Udina a prop del Besòs i de Provençals.

21. Per exemple, MOREU REY, E., *Els noms de lloc. Introducció a la toponímia*. Barcelona, UEC, 1965. També del mateix autor, *San Martín de Tours, Su devoción en Cataluña, según la toponímia, la antroponímia, el folklore, etc.* Resumen de la tesis para acceder al grado de Doctor. Barcelona, Univ. de Barcelona, 1967., i entre d'altres també: *Toponímia antiga i moderna del Pla de Barcelona*, a "Actes del I congrés d'història del Pla de Barcelona". Barcelona, ed. La Magrana, 1984.

BANKS, PHILIP. *The topography of the city of Barcelona and its Urban context in Eastern Catalonia from the third to the twelfth Centuries*. Tesis Doctoral. Nottingham, University of Nottingham, 1980. 5 vols.

FELIU I MONTFORT, GASPÀR, *La toponímia del Pla de Barcelona al segle X*. a "Actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona". Barcelona, ed. La Magrana, 1984.

preguntar-se a Bonnassie com deuria arribar aquesta al fons de la cancelleria reial.²²

Altres historiadors han tractat l'evolució històrica de Sant Martí de Provençals des d'òptiques diferents, o bé des de l'àmbit general de l'evolució urbana de Barcelona.

Haurém de citar l'obra de Rovira i Costa sobre la Verneda del Besòs, sector de la part est del nostre terme a tocar amb el riu Besòs, en la que aquest autor justifica que aquesta zona pertanyi a Sant Adrià del Besòs i no a Sant Martí o Sant Andreu.²³

Ens interessa remarcar aquesta obra sobretot per la controvèrsia suscitada entorn els molins del Besòs, particularment els d'Estadella i d'Altafulla, aquest darrer anomenat generalment molí de La Verneda, situats entre els límits de Sant Andreu, Sant Martí i Sant Adrià.²⁴

Però, i ja pel seu contingut general, no podem estar d'acord amb l'autor quan en esmentar el terme de Provençals diu que no es pot relacionar amb l'església dedicada a Sant Martí ja que aquesta, continua, no es va començar a construir fins ben entrat el segle XII. Això és erroni ja que la documentació ens permet d'observar la presència d'una *ecclesiola*, sens dubte la de Sant Martí, en el nostre terme.²⁵

A més, no hem d'oblidar, tal com diria Mn. Clapés, la importància de la parròquia dintre de la conformació d'un municipi. L'església és l'eix, el centre de la vida, entorn de la qual es construeix la vida social, i el seu nom, donada la seva importància, es sobreposarà més tard al geogràfic del terme.²⁶

Rovira i Costa, en definitiva, esboça una evolució històrica per la que passaria aquesta demarcació pertanyent, per a ell, a Sant Adrià.

Una altra obra, no referida bàsicament a Sant Martí, és la de Bassegoda²⁷ en la que estudia la problemàtica entorn *l'hort i vinyet* de Barcelona, on s'inclou Sant Martí.

Aquesta temàtica és interessant per a nosaltres ja que presenta la

22. BONNASSIE, P. *Une Famille...* pàg. 262, nota 3.

23. ROVIRA COSTA, JUAN. *Resum històric de La Verneda de Besòs*. Sant Adrià de Besòs, Ajuntament, 1951. (fascículos de divulgación històrica).

24. *Ibid...* pàg. 6 i següents.

25. Sembla que ja en els temps d'Al-Mansur l'església va patir les conseqüències dels atacs. Es menciona l'*ecclesiola* en la documentació, i sembla evident per a tots els autors que l'església ha estat present des de molts segles enrera.

26. Veure per exemple, CLAPÉS, J. *Fulles...* vol. I.I pàg. 67.

27. BASSEGODA, PEDRO J. *Huerto y viñedo de Barcelona. Contribución al estudio de la historia del Urbanismo de la Ciudad Condal*. Barcelona, Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Barcelona, 1971.

problemàtica referent a la territorialitat de Barcelona i els privilegis que la mateixa posseeix.

Aquest autor, situat en la línia d'estudis de Maluquer i Viladot,²⁸ analitza el problema de la formació del territori de Barcelona i ho completa amb la inclusió d'uns apèndix toponímics de cada un dels diferents pobles del Pla en els que ens introdueix cada un dels termes, partides diu ell, que apareixen a la documentació: etimologia, situació i referències documentals d'on els ha trobat. Malgrat tot, hi ha força incorreccions pel que fa a aquest apartat.

El territori de Barcelona presenta una evolució clara pel que fa a la influència o jurisdicció directa de la ciutat sobre el mateix. Ens agradaria destacar en aquestes línies i de manera molt general, el que és aquest *hort i vinyet* de la ciutat, zona d'influència directe i restringida de la ciutat conformada pels termes de Sarrià, Sants i Sant Martí, a part de les pròpies paròquies de la ciutat. Aquesta zona, determinada en el *Recognoverunt Proceres* de l'any 1283, és l'àrea d'influència de Barcelona, dispensada pel pagament de delmes i primícies, però l'hem de diferenciar de l'àrea d'influència o jurisdicció més àmplia de la ciutat, ja determinada als Usatges de Barcelona en la que es declara una zona de pau i treva sota la protecció dels comtes²⁹ i també, encara que amb un caràcter més ampli, la concessió, l'any 1025, als habitants d'una Carta de Privilegis en la que es confirmen les franquícies gaudides per aquests als territoris de la ciutat, del castell d'Olèrdola, del Penedès i del Vallès.³⁰

El que cal destacar però, és que amb el *Recognoverunt Proceres*, i la delimitació del territori d'influència de Barcelona, l'hort i vinyet, l'organització municipal de Barcelona és ja definitiva. És l'època de la constitució dels municipis catalans.

El treball més interessant i segurament el més acurat, que tracta sobre

28. MALUQUER I VILADOT. *Derecho civil especial de Barcelona y su término*. Barcelona, 1889.

29. Veure l'edició dels Usatges de BASTARDAS, JOAN. *Usatges de Barcelona. El Codi a mitjan segle XII*. Barcelona, Fund. Noguera, 1984, pàg. 92-95. Capítol 58, Usatge 61: *ITEM STATUERUNT ut omnes homines nobiles et ignobiles, quamvis graues sint inimici, omni tempore sint securi per omnes dies et noctes, et habeant sinceram treguam et ueram pacem, a monten Cati usque ad castrum Felix, et a collo de Finestrellis usque ad collum de ipsa Gavarra, et a collo de ipsa Erola et de valle Vittraria usque infra mare XII. leguas. Et si aliquis hos preceptum transcenderit in aliquo, malum et deshonorem quod fecerit emendet in duplo, et pro violacione banni componat ad principem .C. uncias auri.*

30. ACA, *Cancellaria*, Berenguer Ramon I, n.º. 50 (1025, Gener, 8). FONT I RIUS, J.M. *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Barcelona, C.S.I.C.: Publicaciones de la sección de Barcelona, 1969. Document n.º. 15, pàgs. 28-30.

la vida a Provençals durant el segle XI, és el de Pierre Bonnassie entorn la família Vivas.³¹

En aquesta obra Bonnassie analitza l'ascens social d'una família i les seves relacions amb la resta de la societat barcelonina. Així, es situa en un nivell semblant al de Ruiz Doménec,³² encara que la seva interpretació no es troba tant en el camí de l'antropologia i la història social. Amb tot, els dos autors arriben a conclusions semblants pel que fa als motius del desenvolupament urbà i creixement econòmic de la ciutat de Barcelona.³³

L'obra de Bonnassie pretén, creiem, amb l'anàlisi de la família Vivas, la justificació de la teoria del creixement econòmic de la ciutat de Barcelona. La qual cosa, no es pot deslligar del que succeeix a la resta d'Europa ja que, sembla, el revifar econòmic és general a l'Occident a les darreries del segle X.³⁴

Així, i ja endinsant-nos en el que és l'evolució de la família Vivas presentada per Bonnassie, aquest autor explica que l'origen de la fortuna familiar fou començada per l'avi Llorenç, llaurador, que gràcies al sistema contractual de la *complantatio*,³⁵ aconsegueix fer-se amb algunes terres. Els seus fills i nets aprofitaren una conjuntura favorable per a engrandir el patrimoni

31. BONNASSIE, P. *Une famille...*

32. Cf. nota 3.

33. Així, per a Ruiz Doménec, teoritzador de la formació del sistema urbà de Barcelona amb una clara influència de les tesis de Duby, és la revolució agrícola, la millora de les tècniques agrícoles, el motor de l'ascens en els primers moments i la raó de la riquesa de la ciutat de Barcelona, tot rebutjant les explicacions economicistes i pirennianes i qualsevol explicació (comerç, or) que es trobi fora de la lògica del sistema de producció senyorial.

L'enfoc economicista pel que el desenvolupament de la ciutat ha de ser per un desenvolupament comercial després d'una regressió d'aquest comerç no té cap sentit ja que, segons aquest autor, la revifada vindria del no res, sense tenir en compte l'evolució general del règim senyorial.

Veure, RUIZ DOMÉNEC, *La ciudad de Barcelona durante la Edad Media: de los orígenes a la formación de un sistema urbano*. a "Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat" XVIII, 1980, pàg. 69-97. També i del mateix autor: *Urban Origins...*; *El origen del capital comercial en Barcelona*. a "Miscellanea Barcinonensia" XI, nº 31, 1972. pàg. 55-88. *Solidaridad familiar y organización de clases en Barcelona en los siglos XI y XII*. a "Miscellanea Barcinonensia" XLV, 1976, pàg. 7-26, entre d'altres.

34. Idees exposades, com deiem, per G. DUBY els historiadors francesos que desde fa uns anys es dediquen als estudis de caire regional. Veure, DUBY, GEORGES. *La société aux XIe et XIIe siècles dans la région Mâconnaise*. Paris, 1953.

35. Aquest és un contracte agrícola, un instrument jurídic utilitzat en l'expansió vitícola i documentat a Catalunya almenys des de l'any 918, pel qual un propietari cedeix una terra inculta a un llaurador per plantar-hi vinya. Passats set anys, general-

familiar i codejar-se, fins i tot, amb els estaments més elevats de la societat barcelonina, a part de poder-los considerar, gairebé, com els amos de la vila de Provençals.³⁶ Bonnassie destaca així l'origen rural de la fortuna dels Vivas, i el seu ascens social gràcies a l'aprofitament dels medis econòmics en un període favorable com és la falconada d'Al-Mansur, i també a les mateixes estructures familiars que provoquen el que el patrimoni familiar no es desvirtui amb el pas del temps.

No hem de deixar de banda tampoc un tema tan crucial en aquest període de finals de segle X i començaments del segle XI com és la dels progressos agrícoles: desenvolupament de l'horticultura gràcies a les millores en la irrigació, expansió de la viticultura, etc. I tot això s'ha de fer palès en uns terrenys com els de Provençals força aptes per aquest tipus de cultius ja que és un sòl aluvial, lleuger i fèril.

Després, Bonnassie passa a analitzar les relacions dels Vivas amb la resta d'habitants del nucli així com amb els habitants de Barcelona. La millora social és evident al comprovar el tipus de relacions que mantenen: *boni homines*, clergues, jutges, personatges de l'alta aristocràcia, etc.

És evident l'alt grau de movilitat social que presenta el quadre barceloní d'aquest període, i és lògic de pensar en les relacions que s'han d'establir entre les diferents famílies influents del territori.

L'obra de Bonnassie és, en definitiva i com deiem, la justificació, el fil conductor a través de l'anàlisi d'una família del Pla, envers la situació de la societat barcelonina en el moment del creixement econòmic. Perquè la seva intenció no és la de mostrar aquesta família per ella mateixa, sinó mostrar com a Catalunya també es produeix el renaixement urbà que s'observa a l'Occident medieval i quins són els signes d'aquest renaixement.

L'obra de Bonnassie ha estat però, per a nosaltres, definitiva ja que és un gran estudi en la línia dels treballs locals francesos, i el que la interpretació de la documentació analitzada és impressionant. També caldrà destacar dintre de la bibliografia de Bonnassie la seva tesi sobre la societat catalana del segle X-XI,³⁷ obra de referència i consulta obligatòria per a qualsevol historiador

ment, la terra es dividia en dues parts, una per al propietari i l'altre quedava en propietat del llaurador.

36. BONNASSIE es pregunta, fins i tot, si la construcció de l'església no es deuria a ells, i si no serien els propietaris de la mateixa, la qual cosa sabem que és certa ja que sembla que els hi pertany, com a mínim, una part.

BONNASSIE, *Une famille...* pàg. 268-269.

37. BONNASSIE, PIERRE, *Catalunya mil anys enrera (sègles X-XI)*. Barcelona, Edicions 62, 1979, 2 vols.

català d'aquest període, en la que els temes que a nosaltres ens interessa destacar es situarien, en aquesta obra, dintre d'un marc d'anàlisi més ampli, el del conjunt de la societat catalana d'aquests segles.

Ruiz Doménech, i ja l'hem citat, és, d'entre els diferents autors que estudien el procés de l'origen del sistema urbà a Barcelona, l'origen del capital comercial, etc., el que es situaria en postures més avançades a la vegada que conflictives. El seu interès és demostrar el desenvolupament de la ciutat de Barcelona des d'una òptica diferent, a través de la història social i l'antropologia, tot rebutjant les explicacions economicistes sobre el tema.³⁸

En els seus articles,³⁹ i tenint present que és un historiador situat en un camp força teòric, desenvolupa una proposta metodològica nova, contraposant-se al que fins ara s'havia fet en la historiografia catalana. Si bé els seus objectius poden ser semblants als d'altres autors, Ruiz Doménech parteix de supòsits ben diversos, amb una clara influència de les escoles de la història social.

En aquest sentit, i donat el seu interès per l'estudi de les estructures familiars, o millor, les relacions de parentiu, clara influència de l'historiador francès Duby, analitza diverses vegades l'aparició de la família Vivas com a exponent del creixement econòmic de Barcelona, i veiem com la família, abans de desaparèixer, crea una sèrie de lligams amb d'altres famílies i estrats socials. Per a ell, l'ascens social dels Vivas es deu, tot coincidint amb Bonnassie, als progressos agrícoles, especialment al progrés de la irrigació.⁴⁰

Pensem que els estudis que s'han de fer o s'estan fent han d'ésser crítics, revisant a fons la historiografia tradicional, i si bé podem estar o no d'acord amb les postures de Ruiz Doménech, no hem de dubtar que ens trobem davant un investigador minuciós, molt preocupat en la recerca d'una metodologia apropiada, que superi velles estructures.

Personalment, crec que la lectura de les seves obres és força enriquidora donat que ens aporta idees molt interessants de cara a afrontar les pròpies investigacions.

Evidentment, el cercar noves vies, nous camins metodològics d'estudi és sempre enriquidor, i la seva lectura es fa imprescindible.

Altres autors que tracten algun aspecte de la història de Sant Martí, encara que sigui de forma lateral com és el cas de Moran i Ocerinjàuregui,⁴¹

38. Cf. nota 33.

39. Veure especialment, RUIZ DOMÈNECH, *El origen del capital...*

40. RUIZ DOMÈNECH, J.E. *Urban Origins...* pàg. 272.

41. MORAN I OCERINJÀUREGUI, JOSEP. *Notes de toponímia antiga al Pla de Barcelona*, a "Homenatge a Josep M^a. Casacuberta" pàgs. 103-115.

autor del que cal destacar la seva reinterpretació de l'origen del nom *Provinciales*. Per a ell no es deuria a la teoria més acceptada generalment per la que el terme es derivaria de l'existència a l'època romana dels *ager provinciales* que envoltaven la ciutat, sinó a la vinguda de repobladors als segles IX i X, part dels quals serien originaris de Provença i, tot establint-se en aquest indret, donarien el seu nom d'origen al terme.

Justifica aquesta interpretació tot dient que la que es pren com a correcte, la més generalitzada entre els estudiosos, és de difícil comprovació, i l'autor diu que no ha pogut documentar l'existència dels *ager provinciales* i, si tenim en compte el caràcter més aviat jurídic de la província romana, diu, es fa difícil d'admetre l'existència d'aquest tipus de camps.⁴²

També Gaspar Feliu ha tractat el tema del creixement econòmic de la ciutat de Barcelona, i és un gran coneixedor de l'economia monetària catalana; a més, entre d'altres, ha analitzat amb profunditat —és la seva tesi doctoral— la formació del domini territorial de la Seu de Barcelona. Aquest autor el situariem, entre els que han tractat d'alguna manera el tema de l'evolució històrica de Sant Martí, dintre d'un marc més general, Barcelona i el seu territori, però, la lectura de les seves obres ens aporta, sens dubte, dades i idees valuoses per a la investigació històrica de la nostra vila.⁴³

No hem pretès de fer un recull exhaustiu sinó més aviat significatiu dels historiadors que han tractat, plenament o no, algun aspecte de la història medieval de Sant Martí. Cal destacar el fet, mencionat unes ratlles més amunt, sobre la importància donada per la historiografia barcelonina i catalana en general al desenvolupament urbà dels segles X-XI, moment en el que comencen a aparèixer a la documentació mencions de les diferents viles del Pla de Barcelona, i és evident l'interès de la ciutat envers aquestes ja que, entre

42. *Ibid.*... pàg. 106.

43. Entre d'altres, consultar: FELIU I MONTFORT, GASPÀR. *La formación del dominio territorial de la sede de Barcelona (800-1010)*. Resumen de la tesis presentada para aspirar al grado de doctor en Filosofía y Letras. Barcelona, Univ. de Barcelona: Secretariado de Publicaciones, 1975.

També, FELIU, GASPÀR. *Las ventas con pago en moneda en el condado de Barcelona hasta el año 1010*, en "Cuadernos de Historia económica de Cataluña", tom V, 1971. pàgs. 9-41.

El condado de Barcelona en los siglos IX y X: Organización territorial y económico-social. a "Cuadernos de Historia Económica de Cataluña", tom VII, 1972. pàgs. 9-32.

L'evolució de les ciutats catalanes a l'Alta Edat Mitjana, dins *Evolució urbana de Catalunya*. Barcelona, ed. La Magrana, 1985. pàgs. 21-35.

d'altres raons, constitueixen, en part, el seu magatzem alimentari i la base del desenvolupament econòmic ciutadà.

És òbvia, per altra banda, la importància que s'ha de donar a les qüestions agràries i sobretot al desenvolupament dels sistemes d'irrigació (Rec Comtal, per exemple), per a conèixer la conformació dels municipis del Pla de Barcelona.

Però, i aquest fet és un tant decebedor pel que fa a la nostra història, a part del recull d'una sèrie de dades, gràcies sobretot als historiadors de començaments de segle, i els estudis entorn la situació de Barcelona al segle X-XI i l'evolució de la família Vivas, gairebé res sabem de la vida i conformació de la nostra vila entre els segle XII al XV, a no ser algunes dades disperses sobre el Rec Comtal i els molins del Clot, aportades per Carreras essencialment, referències a l'església, a la seva construcció, i a la conformació de la vila dintre del territori de Barcelona. En definitiva, unes línies evolutives massa generals com per a estar satisfets, i per això hem de realitzar una tasca de recerca important.

Cal, i ho hem dit al començament d'aquestes línies, fer una feina prioritària que seria la de buidar o bé examinar el que els arxius barcelonins ens poden oferir documentalment per tal de poder analitzar l'evolució històrica de Sant Martí de Provençals en aquests segles, fins ara, més foscos per a nosaltres.

Cal cercar la documentació a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, del fons del qual no crec que faci falta fer cap tipus de comentari, a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, a on podem seguir perfectament la línia evolutiva de la conformació de l'església, de la població dependent de la mateixa, i creiem interessant l'anàlisi que s'hauria de fer de les visites pastorals, les quals ens donarien una informació valuosa tant de la parròquia com de les actituds mentals dels rectors i els feligresos, per exemple.

No hem d'oblidar tampoc l'Arxiu de la Catedral, amb el *Liber Antiquitatum* i la sèrie dels diversos amb una gran quantitat de documentació referent a Sant Martí i a la resta de pobles del Pla.

No hem de deixar de banda la documentació notarial que podem trobar a l'Arxiu de Protocols de Barcelona, i és aquest un fons impressionant encara que de més dificultat pel que fa a la recerca, ni tampoc el fons documental de l'Institut Municipal d'Història (Ca l'Ardiaca).

Sense ser una anàlisi del que podem trobar en aquests arxius, ens adonem de la veritable riquesa del fons documental barceloní i és lògic pensar en les immenses possibilitats que ens ha d'oferir.

Però, aquesta és una tasca que naturalment, almenys així ho pensem nosaltres, no haurà d'ésser individual. Creiem que s'han de prendre vies en

comú no tan sols, com dèiem, entre els diferents pobles del Pla de Barcelona sinó també, i és més important, entre els estudiosos i les associacions d'una mateixa localitat.

El treball personal és imprescindible i natural però, no queda fora de lloc el fet que existeixi una veritable coordinació entre els que s'interessen per la mateixa temàtica o semblant.

En el nostre cas, la història de Sant Martí de Provençals, pensem que això és necessari, i s'està fent d'uns anys ençà amb la col·laboració dels estudiosos i les associacions culturals del barri, cas de l'Arxiu Històric Municipal de Sant Martí de Provençals i la Societat d'Estudis de La Verneda (SELAV), entre d'altres.

En el cas concret de l'Arxiu Municipal, i donat que el seu fons és eminentment contemporani, és de destacar l'esforç de reconstrucció d'un fons documental per a Sant Martí, dispers entre els diferents arxius barcelonins, i posar així a la disposició dels estudiosos, estudiants i ciutadans en general, la màxima documentació possible al seu abast.

No hem de deixar d'esmentar que l'Arxiu també es preocupa de la divulgació de la història de Sant Martí entre els ciutadans, per tal de revitalitzar-la, i així l'organització de xerrades, exposicions i l'aparició d'alguna síntesi o estudi sobre algun aspecte de la història del poble hi són presents d'una manera constant.⁴⁴

Però, creiem que manca una obra de conjunt, no només pel que respecta a Sant Martí sinó també pel conjunt de Barcelona i el seu territori.

Per això creiem que és tan important una acció coordinada entre totes les forces interessades en el procés històric dels nostres pobles.

Hom ha de posar en relació el Pla amb la ciutat. Quines són les connexions que s'estableixen i perquè, de quina manera l'estructura territorial de la ciutat determina la seva evolució i com es situa aquesta dintre del context de Catalunya.

S'han d'obrir noves vies d'investigació, aprofundir en l'anàlisi de l'estructuració de la terra, les relacions de poder que s'estableixen entre els

44. Per exemple: Comissió de l'Arxiu Històric Municipal de Sant Martí de Provençals. *Apunts per a la història de Sant Martí de Provençals*. Barcelona, A.H.M.S.M.P., 1982.

Per a la consulta de les obres realitzades amb el fons de l'arxiu veure, UBERO i BADIA, LINA, *Guia de l'Arxiu Històric Municipal de Sant Martí de Provençals*. Barcelona, Ajuntament-Districte Municipal de Sant Martí, 1985.

ciutadans de Barcelona, el municipi, i els mateixos habitants del Pla, tal com s'està fent per Sant Andreu de Palomar i la mateixa ciutat de Barcelona.⁴⁵

Coneixem però, les limitacions i per això creiem que el que s'està fent, el que estem construint en aquest sentit, és positiu.

Queda molt camí a recórrer, però, no deixarem de fer-lo.

45. Un exemple el tenim en la tesi de JOAN J. BUSQUETA. *Sant Andreu de Palomar als segles XIII i XIV: un exemple per a l'estudi de les relacions ciutat-camp a la Barcelona de la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, tesi mecanografiada, maig de 1989. Vegeu, també, C. BATLLE, JOAN J. BUSQUETA, *Las familias de la alta burguesía en el municipio de Barcelona (siglo XIII)*, in "Anuario de Estudios Medievales", 16 (1986), 81-92; JOAN J. BUSQUETA, CORAL CUADRADA, *Un grup social a la conquesta de l'entorn rural. Els funcionaris regis i la seva implantació en el Pla de Barcelona i en el Maresme*, in "L'Avenç", 94 (1986), 36-41.